

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת תולדות תש"ע:

בענין ברכת האירוסין

א] ויברכו את רבקה - כברכת העקידה

"ויברכו את רבקה וכו' אחותינו את היי לאלפי רבבה, ויירש זרעך את שער אויביו", (בראשית כד:ס).
ופירש"י, "את זרעך תקבלו אותה ברכה שנאמרה לאברהם בהר המוריה, ארבה את זרעך וגו', יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך". (כבר דנו אם קטע זה נכתב ע"י רש"י, דבפירוש הרשב"ם מובא פירוש זה בשם מהר"י קרא, ובדפוס ישן אינו, ע' בהערות לרש"י מהדורת תורת חיים).
ויעוין ברמב"ן בפרשת העקדה (בראשית כב:טז) שכתב, וז"ל: יען אשר עשית וכו', גם מתחילה הבטיחו כי ירבה את זרעו וכו' אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה וכו' והנה הובטח לו שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו, או שיפול ביד אויביו ולא יקום, והנה זו הבטחה שלמה בגאולה העתידה לנו, עכ"ל.
ולפי כל הנ"ל מתבאר שהברכה לרבקה היא שהיא תהיה אחת מהאמהות, ונצחיותו של עם ישראל תבוא ממנה.
(על אף שברכה זו נאמרה ע"י רשעים, מ"מ מאחר שנכתבה היא בתורה הרי היא מגופי תורה, וכמו שלמדו ממנה חז"ל הלכתא גבירתא וכדלהלן).

ב] ילפינן מכאן לברכת אירוסין מן התורה

במסכת כלה (ב') אמרו "מנין לברכת חתנים מן התורה, שנאמר ויברכו את רבקה". ובתוס' (כתובות ז: ד"ה שנאמר) ביארו שאין הכוונה לברכת הנישואין (שבע ברכות) דהם נלמדו מפסוקים אחרים, אלא לברכת האירוסין (אשר קדשנו במצוותיו וציונו על העריות וכו'), והוסיפו התוס' שיש ללמוד משום שאף שליח המקדש אשה יכול לברך, שהרי אליעזר שליח היה, אולם הסיקו דאי אפשר ללמוד משם לשליח, דאסמכתא בעלמא היא, ופשטיה דקרא לא איירי בברכת אירוסין.
אולם ברמב"ם (פ"ג מהלכות אישות הכ"ג), ובשו"ע (אבן העזר סימן ל"ד סעיף א') כתבו, דאף שליח המקדש אשה מברך, וביארו בבית שמואל ובביאור הגר"א דמקור הדברים הוא מכאן (שאליעזר שליח היה ואעפ"כ ברכו ברכת אירוסין).
ומתבאר א"כ מדבריהם דס"ל דהלימוד מכאן הינו לימוד גמור ולא רק אסמכתא בעלמא, ולכן אף פרטי הדינים נלמדים מכאן, אלא דצ"ב איך יתרוצו את תמיהת התוס', דהלא הפסוק לא עוסק כלל בברכת האירוסין, וצ"ע.

ג] השייכות שבין ברכה זו לברכת האירוסין

אולי יש לבאר קצת, דיש קשר בין הברכה שנתברכה רבקה לברכת האירוסין, בהקדם מה שמצינו שברכה יכולה להתחלף משבח לבקשה כל שענין הברכה אחד, ולמשל השוכח רצה בשבת ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב מברך "אשר נתן שבתות למנוחה" וכו', אף שרצה היא בקשה ואשר נתן היא שבח מ"מ ענינם אחד, שבח שבת.
והנה לפ"ז יתכן שגם הברכה שהתברכה רבקה וברכת האירוסין ענינם אחד, דהנה ברא"ש (כתובות פ"א סימן י"ב) ביאר דברכת האירוסין אינה ברכת המצוות [שארוכה היא מכל ברכת המצוות, וגם אין אדם מחויב לקדש אשה ויכול ליקח פילגש וכו'] (ובמה שנקט שפלגש בלי קידושין ומותרת לכל אדם, נחלקו עליו רבים מן הראשונים, ד"א דפלגש הינה מקודשת וללא כתובה, או שרק למלך

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

הותרה, ואכ"מ), אלא היא ברכת השבח על קדושתן של ישראל, שהפרישם הקב"ה מן העריות וקידשם ע"י חופה וקידושין יעושה, וכדבריו כתב שם הר"ן (דף ב' בדפי הרי"ף), דלפ"ז י"ל דילפינן מרבקה, שכמו שבקידושיה התברכה שתזכה להיות מעמידת עם הקודש, כאן אנו מודים בשעת הקידושין על שזכינו להיכלל ולהיות מבוני עם הקודש.

[וע' כתובות ז: דחותמים בכרכת האירוסין ברוך אתה ה' מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין, ואינה כברכה קצרה דאין חותמים בה, מידי דהוה אקידושא. ובתוס' פירשו שהוא ראייה, שכשם שברכת הקידוש הינה ברכה ארוכה, כן ברכת האירוסין, אולם רש"י פירש שאף שברכת האירוסין הינה ברכה קצרה, לא רצו לשנות את נוסחה מברכת הקידוש, ולכאורה הוא תמוה, מה ענין ברכת האירוסין לקידוש, וע"ש בשטמ"ק, ולהנ"ל י"ל קצת דגם ברכת הקידוש הלא עיקר נוסחה הוא הודאה על קדושת ישראל (אשר קדשנו וכו') ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו וכו' כי בנו בחרת ואותנו קידשת וכו'), ולכן ענינה אחד עם ברכת האירוסין]. שוב ראיתי בריטב"א (שם) שהאריך בזה, ומתבאר מדבריו כהנ"ל, יעו"ש.

ד] ברכת האירוסין ברכת שבח או ברכת המצוות

אולם מה שהוזכר בשם הרא"ש והר"ן דברכת האירוסין ענינה ברכת השבח ולא ברכת המצוות, אינו דבר מוסכם. דהנה הרמב"ם (פ"ג מהלכות אישות הכ"ג) כתב, וז"ל: כל המקדש אשה בין ע"י עצמו בין ע"י שליח צריך לברך קודם הקידושין הוא או שלוחו ואח"כ מקדש, כדרך שמברכים קודם כל המצוות, עכ"ל. הרי דנוקט הרמב"ם שברכת הקידושין ברכת המצוות היא, ודלא כהרא"ש והר"ן.

(ומסתבר שאין כוונתו שיש מצוה לקדש כדי לקיים מצוות פריה ורביה, דהלא גם מי שיש לו אשה ובנים ומקש עוד אשה מברך, אלא מברך על זו שהצטוונו לא ליקח אשה בלא קידושין, וכעין ברכת השחיטה והעירוב).

ה] מדוע נהגו לברך על הכוס

והנה במה שנהגו לקחת כוס לברכת האירוסין, (וכתבו הראשונים דמדינא דגמ' לא בעינן כוס לברכת האירוסין והוא מתיקון הגאונים), לשיטת הרא"ש והר"ן מובן, דכיון דברכה זו ברכת השבח היא תקנו בה יין כעין ברכת שבח דקידוש וברכת המזון וכו', אבל לרמב"ם שענינה ברכת המצוות קצת קשה מדוע תיקנו בה יין יותר משאר ברכת המצוות, וקצת צ"ע.

ו] האם המקדש דוקא מברך, או שגם אחר יכול לברך

והנה מלשון הרמב"ם (שם) מבואר שאין אחר מברך אלא המקדש (הוא או שלוחו), והדברים מפורשים יותר בתשובות הרמב"ם (כן הביא בנודע ביהודה תניינא אה"ע, סימן א') שאם אחר מברך הוי ברכה לבטלה.

ולכאורה צ"ע מאי שנא ברכת המצוות זו משאר ברכת המצוות שאחר יכול לברך ולהוציא את עושה המצוה, וכדאמרו בגמ' (ר"ה כ"ט). אולם הביאור בזה פשוט, דמה שאחר מברך הוא מדין ערבות, שגם הוא מחויב שחבירו יקיים המצוה, וכל זה במצוה שאדם מצווה בה, אולם בקידושין שאין אדם מצווה לקדש אשה (ואף אם לא קיים פריה ורביה מ"מ הקידושין אינם אלא הכשר, וגם מי יודע אם יבנה ממנה), הרי ברכת המצוות זו דינה כברכת הנהנין שאין יכול אחד להוציא חבירו, וכדאמרו בגמ' (בר"ה שם), ומהאי טעמא כתב בהגהות אשר"י שבברכת השחיטה אין אחד יכול להוציא חבירו (ע' ש"ך יו"ד סימן א' ס"ק ל"ב, וע"ע ט"ז שם ס"ק י"ז).

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

אולם מנהגנו שאחר מברך ולא החתן, וכדכתב הרמ"א (אבן העזר שם). וביאר בט"ז (יו"ד שם) שמנהגנו הוא משום דנקטינן דברכת האירוסין ברכת השבח היא, וא"כ אין הברכה חובה על החתן והכלה, אלא מצוה היא שאחד מן הנוכחים יברך הברכה, יעו"ש"ה. (שוב מצאתי שכ"כ כבר הריטב"א, כתובות ז:).

ואולם בשו"ת נודע ביהודה (תניינא אבן העזר סימן א') כתב שאם החתן והכלה חרשים לא יברכו שם ברכת אירוסין, שאף לדין הברכה מוטלת עליהם, והאחר שמברך מוציאם, ואם שניהם חרשים אין את מי להוציא, יעו"ש"ה. ולכאורה להנ"ל יוצא להיפך, דלרמב"ם בלא"ה אין אחר מברך, ולדין אין הברכה מוטלת עליהם וכדכתב הט"ז, וצ"ע.

(ועו"ש בט"ז שחידש שאף ברכת השחיטה היא ברכת השבח, ודלא כמש"כ הש"ך שם בשם הגהות אשר"י, אולם לענין ברכת הפרשת תרומות ומעשרות כתב שברכת המצוות היא, וע"ש ברעק"א, אולם המג"א סימן ח' כתב שאף שיש לברך כל ברכת המצוות לכתחילה בעמידה, בברכת הפרשת תרומות ומעשרות אין צרייך לעמוד שאינם מצוה כל כך, שאם אינו רוצה לאכול אין חייב להפריש, ולכאורה כוונתו שגם הם ברכות השבח, וע"ש בביאור הגר"א, ואכ"מ.)

זן האם אפשר לברך גם אחר הקידושין

יש לעיין לסוברים שהלימוד מרבקה לברכת אירוסין הוא לימוד גמור, דהלא לא בירכו כלל בשעת האירוסין אלא למחרת, דהלא אליעזר קידשה ביום הקודם כשנתן לה כלי כסף וכו', וכדכתב בחזקוני (בראשית כד: נג) יעו"ש, (ולמחרת הלא לא יכל לקדשה לאחר שבתואל זמן, והלא קטנה היתה שאינה מתקדשת כשמת אביה אלא קידושי מיאון).
אלא דבעיקר הדבר אם החיוב הוא לברך דוקא בשעת הקידושין או גם אח"כ עד הנישואין נחלקו הראשונים, וכמו שיתבאר.

דהנה ברמב"ם (שם) כתב, וז"ל: ואם קידש ולא בירך לא יברך אח"כ שזו ברכה לבטלה, מה שנעשה כבר נעשה, עכ"ל.

והרא"ש (שם סימן י"ז) הביא שנחלקו בדבר, דרב שרירא גאון כתב דשוב לא יברך, אולם רבינו ניסים ורבינו יונה כתבו שיכול לברך אח"כ עד הנישואין, וכשם שבברכת המזון מברך כל זמן שלא נתעכל המזון במעיו, וכ"כ הריב"ש (סימן פ"ב).
וא"כ לסוברים שאפשר לברך גם אח"כ, מובן איך ברכו אצל רבקה ברכת אירוסין למחרת.

וע' במשנה למלך שם שתמה על ראיית הראשונים מברכת המזון, דהלא כאן מחויב לברך ככל המצוות עובר לעשייתם, וע"ש ברעק"א והיוצא מדבריו דהדבר תלוי בנידון הנ"ל, דאם ברכת האירוסין ברכת המצוות היא אי אפשר לברך אלא בשעת הקידושין, וכן היא דעת הרמב"ם, ואם היא ברכת השבח אפשר לברך גם אח"כ כהכרעת הרא"ש.

סיכום:

הרמב"ם נחלק עם כמה ראשונים האם ברכת האירוסין היא ברכת השבח או ברכת המצוות היא, ויש כמה נפ"מ להלכה ממחלוקת זו: א] האם הברכה מוטלת על המקדש דוקא, או שאין נפ"מ מי מברך. ב] יש שתלו בזה את הנידון אם לברך קודם הקידושין או אח"כ. ג] בלא ברכו בשעת האירוסין האם אפשר לברך אח"כ.